Türk Dünyası Araştırmaları
TDA

Şubat 2026
Cilt: 138 Sayı: 274 Sayfa: 125-142

Bir Mâverâünnehir Tarihi Olarak Bâbürnâme'de Mezhebî Tasavvurlar

Sectual Conceptions in Baburnama as a History of Transoxiana

Ömer Faruk TEBER* - Ramazan UÇAR - Mustafa Keskin*****

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı,
Orcid Id: 0000-0002-3126-3802

** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Orcid Id: 0000-0002-8656-4434

*** Dr. Öğr. Üyesi., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Orcid Id: 0000-0002-3549-9345

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Keskin, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Düzce Türkiye

E-posta / E-mail:
omerfarukteber@akdeniz.edu.tr.
ramazanucar@sdu.edu.tr.
mustafakeskin@duzce.edu.tr.

Geliş Tarihi / Recived Date:
6 Temmuz 2025

Kabul Tarihi / Accepted Date:
09 Ocak 2026

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Citation:
Ömer Faruk Teber, Ramazan Uçar, Mustafa Keskin, "Bir Mâverâünnehir Tarihi Olarak Bâbürnâme'de Mezhebî Tasavvurlar", *Türk Dünyası Araştırmaları* 138, Sayı 274 (2026): 125-142.

doi: 10.55773/tda.1736159

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. /
This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Bâbürnâme, soy şeceresi bakımından Türk İslâm geleneğinin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan devlet adamı Bâbür Şâh'ın, yaşadığı dönemin siyasî, içtimaî, dinî ve iktisadî olay ve olgularını tarafsız bir gözle gözlemleyerek kaydettiği en güvenilir kaynaklardan birisidir. Bâbürnâme'nin analizi ve değerlendirilmesi, Türk İslâm tarihi ve kültürümüze yüksek seviyede katkılar sağlayacak niteliktedir. Bu çalışmada, eserde dikkat çeken dinî ve mezhebî anlayış ile algıları inceleyeceğiz. Ayrıca Muhammed Bâbür'ün yer yer siyasetnâme tarzında yaptığı açıklamaların günümüz bilim dünyasındaki yansımalarını araştırmaya çalışacağız. Bunun yanı sıra müellifin dinî şahsiyeti ve sosyo-kültürel değerlendirmelerine de yer vereceğiz. Bâbürlü Devleti'nin kurucusu Zahîrüddîn Muhammed Bâbür (ö.1530)'ün kendi hayatını anlattığı eseri Bâbürnâme, toplumsal ilişkileri, etik değerlendirmeleri ve dinî kimliğin sosyo-politik etkileşimlerini olduğu gibi yansıtan tasvirleriyle İslâm düşüncesinin yazılı kültürünün bir parçası olan siyasetnâme türü eserler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle Bâbürnâme üzerinde yapılacak akademik çalışmalar ilginç sonuçlar ortaya koyabilecek ve çağdaş araştırmalar için son derece değerli bir kaynak teşkil edecektir. Bu çalışmamızda, Bâbürnâme muhtevasında toplumsal tarihe ışık tutan mezhep anlayışlarına dair müellifin tarihi vesika niteliğinde kaleme aldığı tasvirleri ve verdiği bilgileri değerlendirmeye çalışacağız. Deskriptif bir yöntemle okuduğumuz metin, Türk düşünce tarihinin Mâverâünnehir havzasında meydana getirdiği yüksek medeniyetin dayandığı kodları anlayabilme açısından da bir perspektif sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Bâbürnâme, Bâbür Şah, Mezhep, Mâverâunnehir.

Abstract

In terms of family tree, Babürnâme is one of the most reliable references of Babur Shah, one of the leading figures of the Turkish Islamic tradition and statesman, who recorded

the political, social, religious and economic events and facts of the period he lived in with an impartial eye. The analysis and evaluation of Babürnâme is a fact that will make high-level contributions to our Turkish Islamic history and culture. We will try to examine the religious and sectarian understandings and perceptions emphasized in the work and the reflections of the explanations made by Muhammad Babur, sometimes in the form of a political treatise, on the world of science today. We will also include socio-cultural evaluations emphasizing the author's religious personality. The work of Zahiruddin Muhammad Babur (d. 1530), the founder of the Mughal Empire, in which he narrates his own life, has an important place in the political treatise type compositions that are considered to be a part of the written culture of Islamic thought, with depictions reflecting social relations, ethical evaluations, and socio-political interactions of religious identity. In this respect, academic studies to be conducted on the Baburnama will be able to produce interesting results and will also constitute an extremely valuable source for contemporary research. In this study, we will try to evaluate the author's depictions written as a historical document and the simple information he provides regarding the sectarian conceptions that shed light on social history in the content of the Baburnama. The text, which we read with a descriptive method, will also provide us with a perspective in terms of understanding the codes on which the high civilization that the history of Turkish thought has created in the Transoxiana basin is based.

***Keywords*:** *History of Islamic Sects, Baburnama, Babur Shah, Transoxiana, Sect.*

Giriş

Bâbürnâme, Bâbürlü Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı Zahîrüddîn Muhammed Bâbür (ö.1530)'ün kendi hayatını anlattığı eseridir. Çağdaş deyimle bir hâtırat kitabı sayılabilecek bu değerli eser, eski Türk edebiyatında nadir görülen otobiyografi türünde yazılmış olmasının yanı sıra dönemin siyasî, sosyal ve kültürel yapısını birinci ağızdan aktaran gözlemlere dayalı benzersiz bir kaynak niteliği taşımaktadır.[1] Eser, özellikle 16. yüzyıl Orta Asya ve Hindistan tarihine ışık tutan önemli bilgiler içermektedir.

Eser, herhangi bir önsöz veya mukaddime olmadan doğrudan Bâbür'ün on iki yaşında Fergana tahtına geçişiyle başlar ve ölümünden yaklaşık bir yıl öncesine kadar olan yaşam serüvenini kronolojik sırayla aktarır.[2] Eserin en önemli yönü, Bâbürlü Devleti›nin kurucusu Zahîrüddîn Muhammed Bâbür›ün bizzat kendi kaleminden çıkmış olmasıdır. Bu özellik, Bâbürnâme›yi tarihî kaynak değeri açısından son derece önemli kılarken, dönemin siyasî olayları ve toplumsal yapısına birinci şahıs tanıklığı eden eşsiz bir belge niteliği kazandırmaktadır.

Bâbürnâme, otobiyografik yapısının ötesinde çok boyutlu bir karaktere sahip bulunmaktadır. Şiir ve şairler, edebî tasvirler, coğrafî gözlemler, hanedanlık tarihleri ve dönemin ulemasının hayatları gibi zengin içeriğiyle adeta bir bilim ve kültür ansiklopedisi özelliği gösterir. Bu çok yönlü yapısı, eseri

[1] M. Fuat Köprülü, "Bâbür", içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001), 2:184.

[2] Ömer Faruk Akgün, "Bâburnâme", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: DV Yayınları, 1991), 4:404, https://islamansiklopedisi.org.tr/baburname.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI / TDA
ŞUBAT 2026
CİLT: 138 SAYI: 274
SAYFA: 125-142

sadece kişisel bir anı kitabı olmaktan çıkararak 16. yüzyıl İslâm dünyasının panoramik bir resmini sunan kapsamlı bir kaynak haline getirir.

İslâm medeniyetinin yerleştiği coğrafyalarda yazılan kitap, risale veya muktetafât türündeki eserlere, muhtevalarıyla uyumlu ve anlam bakımından uygun isimler verildiği bilinmektedir. Bu isimlendirme geleneği, İslâm kültür tarihinin köklü bir özelliğidir. Yazarlar eserlerine genellikle kafiyeli, cinaslı veya edebî değer taşıyan sözcükler kullanarak isimlendirmiştir. Bu gelenek hem eserin içeriğini yansıtma hem de okuyucunun dikkatini çekme amacı taşımaktadır. Örneğin ünlü bibliyograf Kâtib Çelebi'nin "Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn" adlı eseri ve Bağdatlı İsmail Paşa'nın "İzâhu'l-Meknûn fî Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn" adlı bibliyografik çalışması bu geleneğin en güzel örnekleri arasında sayılabilir. Her iki eser de hem içeriklerini yansıtan hem de estetik değer taşıyan başlıklarla adlandırılmıştır.

Bâbürnâme için ise durum farklıdır ve müellif tarafından bu klasik geleneğe uygun özel bir isim verilmemiştir. Bu durum, eserin otobiyografik karakteri ve yazarın kendi yaşam öyküsünü anlatma amacıyla kaleme alınmış olmasından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim "yazar, her ne kadar dış dünyaya dönük olsa da bazen günlüklerinden ve notlarından kimi zaman da mektuplarından yararlanmayı ihmal etmezken en fazla kendi hafızasından istifade etmeyi seçer.[3] Bu nedenle sonraki dönemlerde araştırmacılar ve müellifler tarafından esere çeşitli isimlendirmeler yapılmıştır. Bunlar arasında eserin kendi içinde geçtiği şekliyle "Vekâyi" veya "Vâkıanâme" isimleri yer almaktadır. Ayrıca eserin tarihi vesika niteliği taşıması ve dönemin olaylarını birinci ağızdan aktarması nedeniyle "Vâkıât-ı Bâbürî" ve "Bâbüriyye" gibi adlarla da anılmaktadır.[4] Bu farklı isimlendirmeler, eserin çok yönlü karakterini ve farklı disiplinler açısından taşıdığı değeri yansıtmaktadır.

Bâbürnâme›nin özgün değerini artıran önemli bir özelliği, eserin sadece otobiyografik bir anlatım sunmamakta, ilk fasıllarından itibaren Bâbür›ün atası Emir Timur[5] ve Timurlular dönemine dair kapsamlı bilgiler içermektedir. Bu bağlamda Mâverâünnehir bölgesinin kültürden ekonomiye, siyasetten toplumsal yaşama kadar pek çok alanına ışık tutan değerli bir tarih kaynağı niteliği taşımaktadır.[6] Öte taraftan Bâbürnâme, İslâm düşünce geleneğinde sıkça görülen siyâsetnâme tarzında kaleme alınmış olmasının yanı sıra, kendi çağının çok sonrasında ortaya çıkmış siyasî ve sosyo-ekonomik tarih araştırmalarına da kaynaklık etmiştir. Türklerin İslamlaşmasında özel bir yeri olan Mâverâünnehir, Fergana ve Hint havzasının önde gelen şahsiyetlerinden biri sayılan Bâbür, eserini sanattan ziraata kadar bireysel ve toplumsal olayları

[3] Yasemin Ulutürk Sakarya, "Yazarlık Serüveninde Şehrin Önemi, Bir Hatırat Örneği: Paranın Cinleri", içinde *İlk Çağlardan Modern Döneme Tarihten İzler II*, edt. Prof. Dr. M. Doğan Karacoşkun ve Prof. Dr. Osman Köse (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), 282.

[4] Akgün, "Bâburnâme", 404.

[5] Emir Timur'un mezhep siyaseti konusunda bk. Saliha Şahin, "Sünnîlik ve Şiîlik Temelinde Emir Timur'un Mezhep Siyaseti" (Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, 2023), 41-94.

[6] Hafız Amir Ali, "XVI. Yüzyılda Osmanlı ve Babürlülerin Gayr-i Müslim Politikaları" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2023), 83.

gözlemci bir üslupla betimleyerek yazmıştır. Bâbürnâme, yalnızca yaşadığı dönemin önemli bir belgesi olmakla kalmayıp, sonraki kuşaklara da aktarılmış tarih, edebiyat hatta fen ve botanik bilimleri için başvuru kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Yaşanan döneme dair belgeler üzerinden gerçekleşen bir kronolojik bilgi takibinin söz konusu olduğu durumlarda, eserin 'belgesel' niteliği kazandığı,[7] dolayısıyla Bâbürnâme'nin de belirli ölçülerde 'belgesel metin' özelliğine haiz olduğunu söylemek mümkündür.

Bâbür Şâh Bâbürnâme›de kendi efsanevî hayatını, dönemin siyasî ve kültürel atmosferini, askerî seferlerini ve yönetim anlayışını detaylı bir şekilde kaydetmiştir. Eser, derinlikli bir muhtevaya sahip olmasına rağmen okuyucuyu yormayan yalın bir Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır.[8] Bu dil özelliği, eserin hem dönemindeki hem de sonraki yüzyıllardaki okuyucular tarafından kolaylıkla anlaşılabilmesini sağlamış ve uzun süre boyunca geniş bir okuyucu kitlesi tarafından okunmasına olanak tanımıştır.

1. Bâbür Şâh'ın Hayatı ve Düşünce Dünyası

6 Muharrem 888 (14 Şubat 1483) tarihinde Fergana'da dünyaya gelen Zahîrüddîn Muhammed Bâbür, soy itibariyle hem baba hem de anne tarafından köklü hanedanlara mensuptu. Babası Fergana valisi Ömer Şeyh Mirza,[9] Timur'un soyundan gelirken,[10] annesi Kutluğ Nigâr Hanım ise Cengiz Han'ın torunlarından Yûnus Han'ın kızıydı. Bâbür'ün erken çocukluk yıllarına dair mevcut kaynaklarda geniş bilgi bulunmamaktadır. Küçük yaşlarını annesiyle birlikte Endican Kalesi'nde geçiren Bâbür, henüz on iki yaşındayken babası Ömer Şeyh Mirza'nın beklenmedik bir kaza neticesinde hayatını kaybetmesi üzerine Fergana tahtına çıkmıştır.[11]

Bâbür Şâh'ın bu erken yaşta üstlendiği hükümdarlık, onun ileride yaşayacağı mücadeleli hayatın başlangıcını oluşturmaktadır. 5 Ramazan 899 (10 Haziran 1494) tarihinde henüz on iki yaşındayken Fergana vilayetinde hükümdar olduğunu ifade eden Bâbür, hükümdar olduğu kenti ise kısaca şöyle tavsif etmektedir:

> *"Fergana, doğusunda Kâşgar, batısında Semerkand, güneyinde Bedahşan ile sınırlı küçük ama stratejik bir bölgeydi. Dağlarla çevrili olan bu vilayetin yalnızca batı tarafı düzlüktü ve bu coğrafi yapı doğal bir koruma sağlıyordu. Bölge hububat ve meyve üretimi açısından verimliydi. Seyhun nehri vilayetin içinden geçerek batıya akıyor, daha sonra kuzeye dönüp*

[7] Yasemin Ulutürk Sakarya, "'Geyik' Metaforunun Kullanımı Üzerine: Bulgaristan'da 'Geyik Avı'", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 10 (2023): 275.

[8] Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976), 123.

[9] Şeyh Mirza'nın şemali ve kişiliği hakkında bk. Zahireddin Muhammet Bâbur, *Bâburnâme "Bâbur'un Hâtıratı*, haz. Reşit Rahmeti Arat (Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 8-10.

[10] Gülbeden Begüm, *Hümayunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 151.

[11] Enver Konukçu, "Bâbür", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4:395, https://islamansiklopedisi.org.tr/babur#1.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI / TDA
ŞUBAT 2026
CİLT: 138 SAYI: 274
SAYFA: 125-142

> *Türkistan'a yöneliyordu. Fergana'nın beşi Seyhun'un güneyinde, ikisi kuzeyinde olmak üzere toplam yedi kasabası bulunmaktaydı."*[12]
>
> *Bâbür'ün siyasî hayatı; Fergana hâkimiyeti (1494-1504), Kâbil hâkimiyeti (1504-1526) ve Hindistan hâkimiyeti (1526-1530) olmak üzere üç aşamada geçmiştir. Başlangıçta akrabaları ve kendi kumandanlarıyla mücadele eden Bâbür, asıl hedefi olan Semerkant'ı 1497 ve 1501'de kısa sürelerle ele geçirmiş ancak 1504 senesinde Özbek lideri Muhammed Şeybânî Han karşısında mağlup olarak Kâbil'e yerleşmek zorunda kalmıştır. Şeybânî Han'ın Safevîler tarafından 1510'da öldürülmesi sonrası İran'la ittifak kurarak 1511'de Semerkant'ı yeniden ele geçirmiş fakat Şiî talepleri kabul etmek zorunda kaldığından Sünnî tebaasının tepkisini çekmiştir. Çaldıran savaşı (1514) sonrası Özbekler'in yeniden güçlenmesiyle Mâverâünnehir'deki umutlarını kaybeden Bâbür, Afganistan merkezli yeni bir devlet kurmayı başarmıştır.*[13]

Bâbür, özellikle Hindistan'da kurduğu hâkimiyeti boyunca sergilediği cömert, hoşgörülü, merhametli ve güvenilir liderlik anlayışı ile sadece kendi tebaasının değil, muhaliflerinin bile saygısını kazanmıştır. Onun oluşturduğu idari sistem ve getirdiği yenilikçi düzenlemeler, Hint Alt Kıtası'nda daha önce kurulan Müslüman-Türk devletlerinden farklı olarak güçlü bir merkezî yönetim yapısının tesisini mümkün kılmıştır.[14] Bu başarı, onun hem askerî yetenekleri hem de yönetim kabiliyetinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Hatta Babür Devletinin o güne kadar Hindistan'da Müslüman Türkler tarafından kurulmuş en büyük, güçlü ve merkezî bir devlet olma özelliğini taşıdığı söylenmektedir.[15]

Bâbür, 1530 yılında hastalandığında durumunun ciddiyetini anlayarak bütün emirlerini toplayıp oğlu Hümâyun'u veliaht ilan etmiş ve onlardan biat almıştır. Hastalığı hızla ilerleyen Bâbür, 6 Cemâziyelevvel 937 (26 Aralık 1530) tarihinde Agra'da hayatını kaybetmiştir. Naaşı önce Cemne nehri kenarındaki Nûr-Efşân bahçesine defnedilmiş, ancak vasiyeti doğrultusunda altı ay sonra Kâbil'deki Bâğ-ı Bâbür'e taşınarak aile mezarlığına defnedilmiştir. Daha sonra Şah Cihan, 1646'da dedesi için görkemli bir türbe inşa ettirmiştir.[16]

Zahîrüddîn Muhammed Bâbür, kurduğu devletin büyüklüğü ve tarih sahnesinde üstlendiği kritik rol nedeniyle Türk tarihinin en önemli şahsiyetleri arasında yer almaktadır. Özellikle Batılı araştırmacılar, Bâbür'ün kendi çağında pek az hükümdarda bir araya gelen üstün nitelikleri şahsında birleştirmiş olmasına derin bir hayranlık duymaktadırlar. Bu hususta Batılı yazarlar, tarihte başka hiçbir kahraman figürünün kendisini Bâbür'ün *Bâbürnâme'sinde sergilediği kadar samimi, detaylı ve etkileyici bir şekilde betimleyemediği*

---

[12] Bâbur, *Bâburnâme "Bâbur'un Hâtıratı*, 3.

[13] Konukçu, "Bâbür", 395.

[14] Davut Şahbaz, "Hindistan'da Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Dönemi: Zahirüddin Muhammed Babür", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 57, no. 1 (2017): 583.

[15] Bk. Burton Stein, *Hindistan Tarihi*, çev. Müfit Günay (İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015), 167.

[16] Konukçu, "Bâbür", 396.

görüşünü savunmaktadırlar.[17] Bu değerlendirme, Bâbür'ün sadece siyasî ve askerî başarılarının değil, aynı zamanda entelektüel ve sanatsal kişiliğinin de ne denli dikkat çekici olduğunu ortaya koymaktadır.

Bâbür Şâh'ın hayat serüveni incelendiğinde, onun düşünce dünyasının ve mezhebî yaklaşımlarının büyük ölçüde yaşadığı coğrafyanın çok kültürlü yapısı, erken yaşta üstlendiği siyasî sorumluluklar ve sürekli değişen güç dengeleri içerisindeki mücadelelerle şekillendiği görülmektedir. Mâverâünnehir'in entelektüel geleneğinden beslenen, Timur ve Cengiz Han gibi köklü hanedanlıkların mirasını taşıyan Bâbür, aynı zamanda Safevîlerle ittifak kurma, Özbeklerle mücadele etme ve nihayetinde Hindistan'da yeni bir devlet kurma gibi tecrübeler yaşamıştır. Bu zengin birikim, onun farklı mezhep ve düşünce akımlarına karşı pragmatik ve hoşgörülü bir tutum geliştirmesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Bâbür'ün *Bâbürnâme'de* sergilediği mezhebî tasavvurlar, sadece teorik bilgiler değil, yaşanmış tecrübelerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda eserde yer alan dinî ve mezhebî değerlendirmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için onun hayat hikâyesi ve kişilik özelliklerinin detaylı bir şekilde ele alınması büyük önem taşımaktadır.

2. Bâbürnâme'de Dinî ve Sosyal Hayat

Toplumsal yaşamın gelişimi ve tekâmülünde en etkili dinamiklerin başında dinî tecrübe gelmektedir. Din, birey için sadece ibadet ve ritüellerden ibaret olmayıp, onun hayata bakış açısını şekillendiren, değer yargılarını belirleyen ve kimlik oluşumunda temel rol oynayan kapsamlı bir hayat felsefesi sunar. Dinin en temel görevi, birey için bir gönül rahatlığı sağlamak ve onun hedeflediği güven ile huzur ortamına kavuşmasına yardımcı olmaktır. İnsanların hayatlarında karşılaştıkları zorluklarda, kayıplardan hastalıklara, ekonomik sıkıntılardan toplumsal çalkantılara kadar pek çok durumda dayanıklı ve güçlü olmaları konusunda inançlarından aldıkları dinî tecrübeler onlar için en büyük destek kaynağını oluşturur.[18] Bu manevi güç, bireylerin hem kişisel hayatlarında hem de toplumsal ilişkilerinde daha sağlıklı ve anlamlı bir duruş sergilemeleri için gerekli motivasyonu sağlar. Aynı zamanda dinî tecrübe, insanları ortak değerler etrafında birleştirerek toplumsal dayanışmayı güçlendirir ve kolektif bir kimlik oluşturulmasına katkıda bulunur.

Türklerin tarih boyunca geniş coğrafyalarda hareketli bir hayat sürerek karşılaştığı pek çok kültür ve medeniyetle karşılıklı etkileşim içerisine girdiği bilinmektedir. Bu etkileşimler, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Balkanlardan Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada gerçekleşmiş ve Türklerin hem verici hem de alıcı konumda bulunduğu dinamik bir süreç olmuştur. Türkler, tarihsel süreç içinde geniş coğrafyalarda farklı kültür ve medeniyetlerle etkileşime girseler de gelenek, görenek ve âdetlerini koruma konusunda geçmişten getirmiş oldukları kendi aslî kültürlerini sürdürmeyi başarmışlardır. Bu kül-

[17] Konukçu, "Bâbür", 396.

[18] Ali Albayrak, "Alevi-Bektaşi Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme", *Sûfî Araştırmaları* 6, no. 12 (2015): 36.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI / TDA
ŞUBAT 2026
CİLT: 138 SAYI: 274
SAYFA: 125-142

türel direniş ve süreklilik, onların kimlik bilincinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir.

Bu durumun, büyük ölçüde geçmişten miras aldıkları dinî tecrübe ile şekillenmiş bir kültürel devamlılığın sonucu olduğu da düşünülmelidir. Türklerin sahip olduğu dinî anlayış, onların hem bireysel hem de toplumsal davranışlarını yönlendiren temel bir unsur olarak işlev görmüştür. Bu dinî tecrübe, sadece inanç sistemi olmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal organizasyon, ahlaki değerler[19] ve yaşam tarzının belirlenmesinde de etkili olmuştur. Dolayısıyla, Türklerin geleneksel kültürlerini muhafaza etmelerinin, geçmişten aktarılan dinî tecrübelerle doğrudan ilişkilendirilebileceği söylenebilir.[20] Bu dinî tecrübeler, onları hem dış etkiler karşısında koruyucu bir kalkan görevi görmüş hem de kültürel kimliklerini güçlendiren bir bağlayıcı unsur olarak işlev görmüştür.

İslâm düşüncesi ve kültür tarihinin şekillendirdiği entelektüel gelenek içerisinde, klasik dönem eserlerinde ahlâk/etik ve siyaset alanlarının birbirinden bağımsız olmayan, aksine birbirini tamamlayan ve karşılıklı etkileşim halinde birbirini zenginleştiren iki temel disiplin olarak ele alındığı açıkça görülmektedir.[21] Bu bağlamda Zahîrüddîn Muhammed Bâbür'ün kaleme aldığı Bâbürnâme, müellifin yaşadığı dönemin idarî, siyasî ve toplumsal geleneklerini kendi deneyimleri çerçevesinde yansıtan önemli bir klasik olarak öne çıkmaktadır. Farsçaya yapılan çevirilerinde genellikle *Tüzük-i Bâbürî adıyla bilinen bu eser, kendi türündeki diğer örnekler gibi derin bir dinî ve ahlâkî perspektifle yazılmıştır.*

Dinî değerler, ahlâkî ilkeler ve edebî zenginliklerin sade bir anlatımla okuyucuya sunulduğu bu tür eserler, İslâm kültür ve medeniyetinin farklı dönemlerinde çeşitli adlar altında risaleler, müstakil kitaplar ve siyasetnâmeler biçiminde ortaya çıkmıştır.[22] Bu eserlerin ortak özelliği, yalnızca tarihî bilgi aktarmakla yetinmeyip, aynı zamanda okuyucularına hayat felsefesi ve yönetim anlayışı konularında rehberlik etmeleridir. Bâbürnâme de bu geleneğin değerli bir temsilcisi olarak hem kişisel tecrübeleri hem de dönemin sosyo-politik yapısını harmanlayan özgün bir karakter sergilemektedir. Bu geleneğin önemli bir halkası olan Bâbürnâme, edebî literatürde farklı adlarla tanınmış olsa da müellifinin yalnızca kendi yaşam serüvenini on iki yaşından sonra Fergana tahtına çıkışı ile başlatıp ölümünden bir yıl öncesine kadar olan dönemini anlatmakla sınırlı kalmamıştır. Eser aynı zamanda inanç bakımından Hanefî-Mâtürîdî perspektifiyle kaleme alınmış olup, Müslümanlara takvâ bilinci kazandıracak ahlâkî ilkeler ve hayat prensiplerini içeren bir rehber niteliği de

---

[19] Bk. Mehmet Şahin ve Şeref Göküş, "Şeyh Ahî Dâ'î Fütüvvetnâmesi'nde Ahlâkî Değerler", *Turkish Studies-Religion* 15, no. 2 (2020): 237-54, https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.43627.

[20] Ünver Günay, *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dinî Tarih* (İstanbul: Ocak Yayınları, 1997), 18.

[21] Fatih Aydın, "Ahlâk ve Siyasetin Belirleyici İlkesi Olarak Adâlet: Mâverdî Merkezli Okuma", *Eskiyeni*, no. 42 (Eylül 2020): 1082.

[22] Mustafa Keskin, *İlk Dönem İtikadi ve Siyasi Mezheplerin İnsan Fülleri ve İhtiyar Anlayışı Mar'aşî'nin Risâle-i Münciye Örneği* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022), 34.

taşımaktadır. Bu çok boyutlu yapısı, Bâbürnâme'yi salt bir otobiyografi olmaktan çıkararak İslâm ahlâk ve siyaset düşüncesinin pratik uygulamalarını gösteren değerli bir örnek haline getirmiştir. Eserde Bâbür'ün hem bireysel tecrübeleri hem de yöneticilik deneyimleri, dinî ve ahlâkî değerlerle harmanlanmış bir şekilde sunulmuş, böylece okuyucular için hem tarihî bir belge hem de manevi bir yol gösterici işlevi üstlenmiştir.

Bâbürnâme, öncelikli olarak bir otobiyografi olmasına rağmen, içerdiği şiirler, edebî incelikler ve olay ile olguları açıklarken müracaat ettiği dinî referanslar sayesinde bir hatırat kitabı olmanın ötesinde tarihi olayları tarafsız bir bakış açısıyla kaydeden değerli bir tarih vesikası hükmündedir. Eserde yer alan ilim, siyaset ve toplum hayatının saygın şahsiyetleri için çizilen portrelerin her biri, dönemin sosyo-politik atmosferini yansıtması bakımından son derece önemli veriler sunmaktadır. Bu kişilik tasvirleri, sadece bireysel özellikler hakkında bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda çağın düşünce yapısı, sosyal hiyerarşi ve kültürel değerleri konusunda da ayrıntılı ipuçları vermektedir.

Bu çok yönlü eser karakterinin temelinde, Bâbür hanedanlığının sultanı Bâbür'ün sahip olduğu zengin kültürel birikim yatmaktadır. Şair, edip ve sûfî kimliğini bünyesinde barındıran çok yönlü bir şahsiyet olan Bâbür, dinî değerleri ve referansları yalnızca kendi şahsında değil, aynı zamanda yönettiği toplumun her kesiminde hayata geçirmeye çalışan bir kişi olmuştur.[23] Bâbür'ün edebî zevki, mistik anlayışı ve siyasi deneyimi eserinde bir araya gelerek, okuyuculara genel olarak hayat felsefesi ve yönetim anlayışı konularında da derin perspektifler sunmaktadır.

Bâbürlü Devleti, XVI. yüzyılda dönemin güçlü devletleri olan Osmanlı Devleti, Özbek hanedanlığı ve Safevî Devleti ile siyasî, diplomatik ve ekonomik açılardan yoğun etkileşim içerisinde bulunmuştur. Bu dönemde Hint alt kıtasında Sünnî gelenek çerçevesinde hareket eden Bâbürlü Devleti, İslâm'ın bölgede yayılması ve yerleşmesi sürecinde oldukça önemli roller üstlenmiştir. Devletin bu konumu hem bölgesel güç dengeleri açısından hem de İslâm medeniyetinin Hint coğrafyasında kök salması bakımından tarihî bir anlam taşımaktadır. Bâbürlü yöneticilerinin izlediği politikalar, sadece siyasî başarılar getirmekle kalmayıp, aynı zamanda kültürel ve dinî açıdan da kalıcı etkiler bırakmıştır.[24]

Genel olarak *Bâbürnâme,* sosyal ve dinî hayatı hem müellifin kişisel gözlemleri hem de dönemin toplumsal ve dinî çeşitliliğine dair geniş bir perspektif sunan zengin bir anlatımla ele almıştır. Eser, Bâbür'ün yaşadığı dönem ve coğrafyadaki toplumsal yapıyı, farklı kültürel ve dinî uygulamaları tarafsız bir gözle okuyucularına aktarmış ve bu yönüyle kendine özgü bir konum elde etmiştir. Bâbürnâme'nin bu çok yönlü yapısı, onu hem tarihî vesika hem de

[23] Esra Çorbacı, "Bâbürnâme'de Sıfatlar" (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2012), 2-3.

[24] Geniş bilgi için bk. Enver Konukçu, "Bâbürlüler", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1991), 4:400-404, https://islamansiklopedisi.org.tr/baburluler.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI / TDA
ŞUBAT 2026
CİLT: 138 SAYI: 274
SAYFA: 125-142

sosyo-kültürel araştırmalar için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı haline getirmiş ve İslâm düşünce geleneğindeki yerini sağlamlaştırmıştır. Bu özellikleriyle Bâbürnâme, sadece Bâbür'ün kişisel yaşamını değil, aynı zamanda XVI. yüzyıl İslâm dünyasının sosyal, kültürel ve dinî hayatının canlı bir resmini de sunmaktadır.

3. Bâbürnâme'de Mezhebî Tasavvurlar

İslâm toplumunun tarihî gelişimi incelendiğinde, Hz. Osman döneminin ikinci yarısından itibaren ilerleyen dönemlerde Müslümanların çeşitli siyasî gruplara ayrıldığı görülmektedir. İslâm tarihinin ilk asırlarından başlayarak Müslümanlar arasında yaşanan çekişmelerin büyük bir kısmı, temelde siyasî nedenlerden kaynaklanan ancak mezhebî kimlikler etrafında şekillenen kutuplaşmalara dönüşmüştür.[25] Bu durum, İslâm dünyasında siyasetin ve dinin iç içe geçtiği karmaşık bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuş ve sonraki yüzyıllarda da devam eden mezhebî farklılaşmaların temelini atmıştır. Bâbürnâme gibi dönemin önemli eserleri, bu mezhebî çeşitliliğin ve farklı anlayışların nasıl algılandığına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Bâbür İmparatorluğu döneminde de Bâbür Şâh'tan itibaren mezhebî farklılıklardan kaynaklanan kutuplaşmalar dönemin fıkıh eserleri ve fetvalarına yansımıştır.[26] Ancak bu dönemde yaşanan çatışmaların temelinde, Safevî örneğinde olduğu gibi, mezhebî farklılıkların beslendiği siyasî egemenlik mücadeleleri yatmaktadır.[27] Bu durum, mezhebî kimliğin siyasî bir araç olarak kullanıldığını ve dinî farklılıkların çoğu zaman politik hedeflere hizmet ettiğini göstermektedir. Bâbürlü yöneticileri hem kendi mezhebî kimliklerini koruma hem de farklı mezheplerden tebaalarını yönetme konusunda dengeli bir politika izlemeye çalışmışlardır. Bu süreçte ortaya çıkan mezhebî tartışmalar ve uygulamalar, dönemin entelektüel iklimi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Mâverâünnehir ve Horasan bölgeleri,[28] çok eski çağlardan itibaren pek çok inanç, kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmış ve tarih boyunca önemli bir ilim merkezi konumunda bulunmuştur. Bu coğrafyanın İslâm düşüncesi ve medeniyetinin gelişimindeki rolü oldukça önemlidir; zira İslâm'ın en derin entelektüel izlerini bünyesinde barındırarak şekillenen Mâtürîdî akaidinin ilk dönem eserleri de bu topraklarda telif edilmiştir.[29] Bölge, özellikle

---

[25] Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi İlk Dönem* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 501, 541; Muzaffer Tan, "Hanefi-Mâturîdî Fırak Geleneği Bağlamında Mezheplerin Tasnifi Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49, no. 2 (2008): 122.

[26] Bk. *el-Fetâva'l-Hindiyye* (el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1892), 2/264.

[27] Ümit Ulvi Türk, "Safevi Devleti'nin Özbek hanlıkları ve Babür Devleti ile Siyasi İlişkileri (1526-1722)" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017), 28-30.

[28] Bk. Mustafa Öğe, "Risâle-i Merâsim-i Bektaşi Adlı Esere Göre Bektaşi Nasıl İkrar Verir?", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 7, no. 2 (2022): 951-79, https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1137398; Mustafa Öğe, "Babagân Bektaşiliğine Ait Bir Tıraş Erkânnâmesi 'Der Beyân-ı Erkân-ı Tırâş ve İntisâb-ı Tarîk-i Bektâşiyye", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, no. 103 (2022): 363-75.

[29] Mustafa Keskin ve Hatice Teber, "Hicrî Dördüncü Asırda Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at'in Vasıflarının Belirlenmesinde Hanefî-Mâtürîdîliğin Etkisi: (Hakîm Es- Semerkandî Es-Sevâdü'l-A'zam

Hanefî-Mâtürîdî geleneğin sistemleştiği ve yaygınlaştığı temel merkezlerden biri olarak İslâm düşünce tarihinde ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır.[30] Bu zengin ilmî ve itikadî gelenekten beslenen Mâverâünnehir, sonraki yüzyıllarda da İslâm dünyasının farklı coğrafyalarına âlim, eser ve düşünce ihraç eden bir kaynak bölge özelliği sergilemiştir. Bâbür gibi bu topraklardan çıkan hükümdarların düşünce dünyası ve eserleri de bu köklü geleneğin izlerini taşımaktadır.

İslâm coğrafyacılarına göre, Bâbürlüler döneminde ilk Bâbür hükümdarları, hâkim oldukları bölgelerde politik gerekçelerle dahi olsa genellikle Şiî mezhebine karşı hoşgörülü bir tutum sergilemekteydiler. Mâverâünnehir bölgesinde Safevî etkisiyle ortaya çıkan mezhebî yakınlaşmalar yaşanırken, Orta Doğu'da Osmanlılar ve Safevîler arasındaki Şiî-Sünnî mücadelesi en üst seviyeye çıkmıştı. Tarihî kaynaklara göre, Bâbürlü hükümdarı Aurangzeb döneminde Şîa ve Râfıza aleyhine fetva verilinceye kadar Bâbür Şâh ve oğlu dönemlerinde Şiîlere karşı ta'n edici bir davranışa rastlanmadığı kaydedilmektedir. Hatta devletin önemli beylerinin bir kısmının Şiî mezhebine mensup olması, ilk Bâbürlü padişahlarının Şiî mezhebine karşı herhangi bir nefret taşımadığının açık bir göstergesidir.[31]

Bâbür'ün hatıratında coğrafi mekânları ve tanıdığı şahsiyetleri temyiz ederken Hanefî mezhebinden olmalarını sıkça vurgulaması, kendisinin de Hanefî mezhebine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu vurgu, sadece kişisel bir tercih olmanın ötesinde, dönemin siyasî ve toplumsal atmosferinde mezhebî aidiyetin ne denli önemli olduğunu da yansıtmaktadır. Bâbür'ün eserinde yer verdiği bu detaylar, onun hem bireysel kimliğini hem de siyasî duruşunu belirlemede mezhebî bağlılığın rolünü göstermektedir.

O dönemde yaşanan hem itikadî/siyasî hem de fıkhî/pratik mezhepler arası gerginlikler ve yer yer çatışmalar, siyasî ve toplumsal yapının şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Bâbür'ün Hanefî mezhebine olan hassasiyetinin de yaşadığı bu dönemde ortaya çıkan mezhebî çatışmalarla doğrudan bağlantılı olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda Bâbürnâme'deki mezhebî vurgular, sadece dinî tercihler değil, aynı zamanda dönemin karmaşık siyasî dengeleri içerisinde konumlanma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Bu mezhebî hassasiyetin yanı sıra Bâbür Şâh'ın eserinde dikkat çeken başka bir nokta da onun mezhebî yaklaşımlarındaki değişimdir. Bâbür, başlangıçta Sünnî düşünce kalıplarının dışındaki mezhep oluşumlarına karşı hoşgörülü bir tutum sergilerken, zamanla Osmanlı Devleti'nin artan politik gücünü de dikkate alarak daha belirgin bir Sünnî üslup kullanmış olduğu

Örneği)", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17, no. 1 (2024): 236, https://doi.org/10.18403/emakalat.1452522.

[30] Bk. Osman Aydınlı, *Semerkant Tarihi Fethinden Sâmânîler'in Yıkılışına Kadar (93-389/711-999)*, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 454-55.

[31] Bilal Koç, "Babürlüler Devleti'nin Kurucusu Babür Şah'ın Dış Siyaseti" (Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2011), 72-73.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI / TDA
ŞUBAT 2026
CİLT: 138 SAYI: 274
SAYFA: 125-142

görülmektedir. Bu değişiklik, onun pragmatik bir yaklaşım izlediğini ve bölgesel güç dengelerini yakından takip ettiğini düşündürmektedir. Öte yandan Bâbür'ün Özbek Hanedanlığı ile girdiği savaşlarda Safevî Devleti'nden aldığı askerî yardım[32] ve bu süreçte Şiî mezhep anlayışına gösterdiği tolerans, mezhebî yaklaşımların devletlerarası ilişkilerde politik menfaatlerle şekillenebileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, dönemin hükümdarlarının mezhebî tercihlerini siyasî stratejilerinin bir parçası olarak kullandıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte Bâbür Şâh, Bâbürnâme'ye yansıyan şekliyle Şiî mezheplerini Râfızîlikle nitelendirmiştir. Bâbürnâme'de müşahedelerini zikrettiği Muhammed Hüseyin Mirza adlı bir kişinin mezhebî tavrı hakkında, bu kişinin râfızî olarak dalâlet ve hata içinde öldüğünü yazarak tezyif edici bir söylemde bulunması, Şiî mezhep taraftarlığını olumsuz bir durum olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Bâbür bu konudaki yaklaşımını şu sözlerle açıkça ortaya koymuştur:

> *"…Irak'ta bunu Şâh İsmail ile aynı yere hapsetmişler, o zaman ona mürit olmuş. Sonradan koyu bir râfızî olmuştu. Babası, büyük ve küçük kardeşleri Sünnî olduğu hâlde, bu Râfızîliği seçmişti. Esterâbâd'da, dalâlet ve hatâ içinde öldü."*[33]

Öte yandan Bâbür Şâh›ın hâtıratında Hanefî mezhebi hakkında ayrı bir titizlikle bahsettiği ve İmam Eş›arî›yi de Ehl-i Sünnet mezhebini oluşturan iki önemli imamdan biri olarak zikrettiği görülmektedir.[34] Bâbür, Hanefîliği açıkça «pâk mezhep» olarak nitelendirmiş ve Hanefî şahsiyetlerden söz ederken onları «pâk mezhep mensubu» olarak tanımlayarak üstün meziyetlere sahip kişiler olduklarını vurgulamıştır. Bu ifadeler, Bâbür›ün sadece mezhebî aidiyetini belirtmekle kalmayıp, aynı zamanda Hanefî geleneğe duyduğu derin saygı ve bağlılığını da açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle «pâk» sıfatını kullanması, bu mezhebi temiz, saf ve doğru yol olarak gördüğünü, diğer mezheplerden ayıran üstün özellikler atfettiğini göstermektedir.

Bu mezhebî hassasiyetin arka planında, Bâbür›ün yetiştiği coğrafyanın entelektüel ortamının etkisi büyüktür. Mâverâünnehir bölgesi, genel olarak bütün mezheplerin temsil imkânı bulduğu bir coğrafya olmakla birlikte, Semerkant ve Buhara gibi Ehl-i Sünnet ekolünün hâkim olduğu medreselerde Hanefî-Mâtürîdî kelam ekolü öğretilmekteydi.[35] Bu durumun da Sultan Bâbür›ün Hanefî mezhebi konusundaki bağlılığı ve bu alanda gösterdiği hassasiyette önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Bâbür›ün mezhebî kimliği, sadece kişisel bir tercih değil, aynı zamanda bulunduğu coğrafyanın ilmî geleneğinin doğal bir yansımasıdır.

---

[32] Tufan Gündüz, çev., *Kızılbaşlar Tarihi Tarih-i Kızılbaşan* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), 78.
[33] Bâbur, *Bâburnâme "Bâbur'un Hâtıratı*, 257.
[34] Bâbur, *Bâburnâme "Bâbur'un Hâtıratı*, 69.
[35] Habip Demir, *Horasan'da Şiilik İran'da Şiiliğin Tarihsel Kökleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 136.

Bu dönemde Mâverâünnehir şehirlerinin ekonomik ve kültürel gelişiminin altında yatan önemli faktörlerden biri de bölgede hâkim olan düşünce ekolüne dayalı özgür entelektüel ortamın varlığıdır.[36] Bu gelişim, hadis taraftarlarının yoğunlukta olduğu Eş›arî ekolünden ziyade,[37] Rey taraftarlarının bağlı olduğu Hanefî-Mâtürîdî ekolüne dayalı özgür düşünce ortamının teşekkül etmesine bağlanmalıdır.[38] Bu ekolün teşvik ettiği aklî yaklaşım ve müstakil düşünce geleneği, bölgenin hem ilmî hem de iktisadî açıdan gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Bâbür Şâh›ın Semerkant vilayetini tasvir ederken Hanefî düşünce geleneği ve bu bölgeden çıkan İslâm âlimlerine yönelik kullandığı övgü dolu ifadeler, onun Hanefî-Mâtürîdî çizgiye olan bağlılığının ve bu konudaki kararlı duruşunun en açık delillerinden birini oluşturmaktadır. Bâbür›ün bu bölgeyi anlatırken özellikle mezhebî kimlik üzerinde durması ve yetiştirdiği âlimleri büyük bir gurur ve takdirle zikretmesi, sadece coğrafî bir tasvir değil, aynı zamanda kendi düşünce dünyasının temellerini ortaya koyan bir itiraf niteliği taşımaktadır. *Babürnâme'de şöyle geçmektedir:*

> *"Ahalisi tamamen Sünnî, pâk mezhep, şerî'ata bağlı ve dindardır. Hazret-i Peygamber zamanından beri, Maveraünnehir'de o kadar çok İslâm âlimi yetişmiştir ki, hiçbir vilâyetten bu kadar imamın çıktığı mâlûm değildir. Kelâm imamlarından olan Şeyh Ebû Mansur, Semerkant'ın Mâturid adlı mahallesindendir. Kelâm imamları İki fırkadır. Birine Mâtüridiye, diğerine Eş'ariye derler. Matüridiye, Şeyh Ebu Mansur tarafından kurulmuştur. Sahîh-i Buharî sahibi Hoca İsmail de Maveraünnehir'dendir. Hidâye sahibi Fergana'nın Merginan adlı vilâyetindendir. İmam Ebû Hanife mezhebinde Hidâye'den daha mûteber bir fıkıh kitabı yoktur".*[39]

Bâbür'ün Hanefî kimliğine dair verdiği bilgiler sadece kendisiyle sınırlı kalmayıp, aile çevresini de kapsamaktadır. Bâbürnâme'de müellif, kendi hayatından bahsederken babası Ömer Şeyh Mirza'nın ahlâkî yapısı ve yaşantısı hakkında da önemli ayrıntılar vermektedir. Bu bağlamda Bâbür, babasını şu sözlerle tanıtmaktadır:

> *"…Hanefî mezhebinden olup, temiz itikatlı bir adamdı. Okuyup yazmayı iyi bilirdi. Hamseteyn, Mesnevî ve tarih kitaplarını mütalâa etmişti ve ekseriya Şehnâme okurdu…"*[40]

Bâbürnâme'nin yazıldığı XVI. yüzyıl Mâverâünnehir bölgesinde Hanefî-Mâtürîdî ekolün yaygın olduğuna kuşku yoktur. Ancak bu bölgeye gelen

---

[36] Bk. Şaban Ali Düzgün, "Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî", içinde *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011), 12.

[37] Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 166; Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28:180.

[38] Keith Lewinstein, "Doğu Hanefi Fırak Geleneği Üzerine Mülahazalar", içinde *İmam Mâturîdî ve Mâturidîlik*, çev. Sönmez Kutlu ve Muzaffer Tan, haz. Sönmez kutlu (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 102.

[39] Bâbur, *Bâburnâme "Bâbur'un Hâtıratı*, 69.

[40] Bâbur, *Bâburnâme "Bâbur'un Hâtıratı*, 11.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI / TDA
ŞUBAT 2026
CİLT: 138 SAYI: 274
SAYFA: 125-142

hadis taraftarlarının ortak özelliği, Ehl-i Hadis geleneğinin Şâfiî mezhebiyle *bağlantılı olmasıdır.*[41] Bu durum, bölgede farklı mezheplerden âlimlerin bir arada bulunduğunu ve entelektüel çeşitliliğin söz konusu olduğunu göstermektedir. Bâbür'ün eserinde farklı mezheplerden âlimlere yer vermesi de bu çok renkli ilmî ortamın bir yansımasıdır.

Nitekim Bâbür Şâh eserinde ulemadan etkilendiği bir kişiyi anlatırken, bu şahsın Şâfiî olmasına rağmen diğer mezheplere karşı son derece müsamahakâr olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

> *"Şeyhülislâm Seyfeddin Ahmed. Mevlâna Sâdeddin Teftâzânî neslindendir ve o zamandan beri Horasan memleketinde şeyhülislâm olagelmişlerdir. Fevkalâde âlim bir adamdı. Arabiyât ve nakliyât ilimlerini iyi bilirdi. Fevkalâde takva sahibi ve dindar bir adamdı. Vâkıa şâfi'î mezhebinde idi; fakat diğer mezheblere de riayet ederdi."*[42] *Bu ifadeler, Bâbür'ün Sünnî gelenek içerisinde mezhepler arası hoşgörüyü önemsediğini ve bu konuda net bir kanaat taşıdığını ortaya koymaktadır.*

Sonuç

Mâverâünnehir coğrafyası, Asya'da Âmu Derya ve Sîr Derya (Ceyhun ve Seyhun) ırmaklarının uzantıları boyunca uzanan geniş toprakları kapsayan, ziraat için verimli olduğu kadar İslâm medeniyeti için de son derece kıymetli bir bölgedir. Bu coğrafya, Türklerle Müslüman Arapları karşı karşıya getiren ve Türk-İslâm tarihinin sosyo-kültürel yapısında önemli değişiklikler meydana gelmesinde kritik rol oynayan stratejik bir konuma sahiptir. X. yüzyılda Abbâsî Halifesi adına Mâverâünnehir bölgesine diplomatik seyahat yapan İbn Fadlan'ın tanıklık ettiği İslamlaşma sürecinden itibaren bu coğrafya, Türklerin İslâm düşüncesi ve medeniyetine sağladığı yüksek katkının merkezi olmuş ve XI. yüzyıldan itibaren sürekli İslâm düşünce ekollerinin yayılma alanı haline gelmiştir.

Bâbür Devleti'nin ilk hükümdarı Zahîrüddîn Muhammed Bâbür tarafından Çağatay Türkçesi ile yazılan Bâbürnâme, Türk edebiyat tarihinde adından sıkça söz edilen önemli bir eser olarak kabul görmektedir. Eser, Bâbür'ün kronolojik yaşam öyküsünün yanı sıra tarih, felsefe, siyaset ve ekonomi alanlarında pek çok konuya yer veren siyasetnâme türü bir özelliğe sahiptir. Bâbürnâme'de dinî hayatın inceliklerine dair bilgiler, Bâbür'ün gezip gördüğü yerlerdeki halkın gündelik yaşamına, geleneklerine, sosyal hiyerarşisine ve kültürlerine dair ayrıntılı tasvirler bulunmaktadır. Özellikle Orta Asya ve Hindistan'daki çeşitli toplumların yaşayış biçimlerine dair verdiği değerli bilgiler, Mâverâünnehir tarihini, coğrafyasını ve kültürünü anlama açısından son derece önemlidir.

Bu çalışma, Bâbürnâme'nin sadece otobiyografik bir eser olmadığını, aynı zamanda XVI. yüzyıl İslâm dünyasının mezhebî tasavvurları açısından da

---

[41] Mehmet Kalaycı, *Ehl-i Sünnet'in Reislerinden İmam Eş'arî ve Eş'arîlik* (Ankara: Anadolu Yayınları, 2019), 118.

[42] Bâbur, *Bâburnâme "Bâbur'un Hâtıratı*, 276.

önemli bir kaynak teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Bâbürnâme'nin yazıldığı XVI. yüzyıla kadar bölgeye Hadis taraftarları, Rey taraftarları ile birlikte Şiî, İsmâilî, Hâricî ve Bâtınî mezhep mensuplarının akın ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte Zahîrüddîn Muhammed Bâbür'ün Hanefî, Mâtürîdî ve Şâfiî mezhepleri ile mensuplarından söz edip diğer kesimlerin inanç yapısından bahsetmemiş olması, onun bu gruplara karşı ayırt edici ve reddedici bir tavır takındığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Bâbür, eserinin genelinde İslâm çatısı altında toplayıcı, hoşgörülü ve kuşatıcı bir yaklaşım sergilemiştir.

Bâbür ve dönemine kadar süregelen mezhepler arasındaki çekişmeler, hükümdarların belirli mezheplere yönelik politikalarını belirlemelerinde etkili olmuştur. Hanefî mezhebinin Bâbür tarafından tercih edilmesi, bir yandan siyasî istikrarı sağlama çabası, diğer yandan Hanefîliğin geniş coğrafyada yaygın olması nedeniyle toplumsal desteği kazanma amacıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum, Bâbür'ün dinî ve mezhebî tutumunu şekillendiren temel faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Gelecek araştırmalarda, Bâbürnâme'deki mezhebî yaklaşımların diğer dönem eserleriyle karşılaştırmalı analizi yapılarak Türk-İslâm düşünce tarihindeki yerinin daha kapsamlı şekilde ortaya konulması önerilmektedir.

Kaynakça

Akgün, Ömer Faruk. "Bâburnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 4:404-406. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. https://islamansiklopedisi.org.tr/baburname.

Albayrak, Ali. "Alevi-Bektaşi Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme". *Sûfî Araştırmaları* 6, no. 12 (2015): 21-37.

Ali, Hafız Amir. "XVI. Yüzyılda Osmanlı ve Babürlülerin Gayr-i Müslim Politikaları". Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2023.

Aydın, Fatih. "Ahlâk ve Siyasetin Belirleyici İlkesi Olarak Adâlet: Mâverdî Merkezli Okuma". *Eskiyeni*, no. 42 (Eylül 2020): 1077-1094.

Aydınlı, Osman. *Semerkant Tarihi Fethinden Sâmânîler'in Yıkılışına Kadar (93-389/711-999).* 2. bs. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

Bâbur, Zahireddin Muhammet. *Bâburnâme "Bâbur'un Hâtıratı.* Hazırlayan Reşit Rahmeti Arat. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Begüm, Gülbeden. *Hümayunnâme*. Çeviren Abdürrab Yelgar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

Çorbacı, Esra. "Bâbürnâme'de Sıfatlar". Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2012.

Demir, Habip. *Horasan'da Şiilik İran'da Şiiliğin Tarihsel Kökleri.* Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Düzgün, Şaban Ali. "Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî". *İçinde Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası,* editör Şaban Ali Düzgün, 11-24. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011.

el-Fetâva'l-Hindiyye. Cilt 2. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1892.

Günay, Ünver. *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi.* İstanbul: Ocak Yayınları, 1997.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI / TDA
ŞUBAT 2026
CİLT: 138 SAYI: 274
SAYFA: 125-142

Gündüz, Tufan, çev. *Kızılbaşlar Tarihi Tarih-i Kızılbaşan.* İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Hizmetli, Sabri. *İslâm Tarihi İlk Dönem.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Kalaycı, Mehmet. *Ehl-i Sünnet'in Reislerinden İmam Eş'arî ve Eş'arîlik.* Ankara: Anadolu Yayınları, 2019.

Keskin, Mustafa. *İlk Dönem İtikadi ve Siyasi Mezheplerin İnsan Fülleri ve İhtiyar Anlayışı Mar'aşî'nin Risâle-i Münciye Örneği.* Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022.

Keskin, Mustafa ve Hatice Teber. "Hicrî Dördüncü Asırda Ehl-i Sünnet ve›l-Cemâ'at'in Vasıflarının Belirlenmesinde Hanefî-Mâtürîdîliğin Etkisi: (Hakîm Es- Semerkandî Es-Sevâdü'l-A'zam Örneği)". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17, no. 1 (2024): 234-262. https://doi.org/10.18403/emakalat.1452522.

Koç, Bilal. "Babürlüler Devleti'nin Kurucusu Babür Şah'ın Dış Siyaseti". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011.

Konukçu, Enver. "Bâbür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4:395-400. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. https://islamansiklopedisi.org.tr/babur#1.

Konukçu, Enver. "Bâbürlüler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4:400-404. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. https://islamansiklopedisi.org.tr/baburluler.

Köprülü, M. Fuat. "Bâbür". *İslam Ansiklopedisi*, 2:184-197. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.

Köprülü, M. Fuat. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.

Lewinstein, Keith. "Doğu Hanefi Fırak Geleneği Üzerine Mülahazalar". *İçinde İmam Mâturîdî ve Mâturidîlik*, çeviren Sönmez Kutlu ve Muzaffer Tan, editör Sönmez Kutlu, 99-135. Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Öğe, Mustafa. "Babagân Bektaşiliğine Ait Bir Tıraş Erkânnâmesi ‹Der Beyân-ı Erkân-ı Tıraş ve İntisâb-ı Tarîk-i Bektâşiyye". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, no. 103 (2022): 363-75.

———. "Risâle-i Merâsim-i Bektaşi Adlı Esere Göre Bektaşi Nasıl İkrar Verir?". *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 7, no. 2 (2022): 951-79. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1137398.

Özgüdenli, Osman Gazi. "Mâverâünnehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28:180-183. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Şahbaz, Davut. "Hindistan'da Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Dönemi: Zahirüddin Muhammed Babür". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 57, no 1 (2017): 582-604.

Şahin, Mehmet ve Şeref Göküş. "Şeyh Ahî Dâ'î Fütüvvetnâmesi'nde Ahlâkî Değerler". *Turkish Studies- Religion* 15, no 2 (2020): 237-54. https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.43627.

Şahin, Saliha. "Sünnîlik ve Şiîlik Temelinde Emir Timur'un Mezhep Siyaseti".

Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, 2023.

Stein, Burton. *Hindistan Tarihi*. Çeviren Müfit Günay. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.

Tan, Muzaffer. "Hanefi-Mâturîdî Fırak Geleneği Bağlamında Mezheplerin Tasnifi Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49, no. 2 (2008): 121-52.

Türk, Ümit Ulvi. "Safevi Devleti'nin Özbek hanlıkları ve Babür Devleti ile siyasi ilişkileri (1526-1722)". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017.

Ulutürk Sakarya, Yasemin. "'Geyik' Metaforunun Kullanımı Üzerine: Bulgaristan'da 'Geyik Avı'". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 10 (2023): 268-81.

Ulutürk Sakarya, Yasemin. "Yazarlık Serüveninde Şehrin Önemi, Bir Hatırat Örneği: Paranın Cinleri". *İçinde İlk Çağlardan Modern Döneme Tarihten İzler II*, edt. Prof. Dr. M. Doğan Karacoşkun ve Prof. Dr. Osman Köse. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI / TDA
ŞUBAT 2026
CİLT: 138 SAYI: 274
SAYFA: 125-142

Extended Abstract

Sectual Conceptions in Baburnama as a History of Transoxiana

This study examines the sectarian conceptions presented in the Baburnama as a significant historical source for understanding the religious and political dynamics of 16th-century Transoxiana. The research demonstrates that Zahir al-Din Muhammad Babur's memoir transcends the boundaries of conventional autobiography to constitute a valuable repository of sectarian perspectives and inter-confessional relations in the Islamic world of his era.

The Baburnama represents one of the most reliable primary sources documenting the political, social, religious, and economic phenomena of its period through the unmediated observations of a prominent figure in the Turko-Islamic tradition. This study employs a descriptive methodology to analyze the sectarian conceptions embedded within the text, examining how Babur's religious identity and the intellectual milieu of Transoxiana shaped his portrayal of various Islamic schools of thought. The research contributes to our understanding of the codes underlying the high civilization that Turkish intellectual history developed in the Transoxiana basin.

The historical development of Islamic society reveals that from the latter half of 'Uthman's caliphate onward, Muslims gradually divided into various political groups, with conflicts among them largely stemming from political causes that nevertheless crystallized around sectarian identities. The Transoxiana and Khurasan regions, having hosted numerous faiths, cultures, and civilizations since ancient times, served as crucial centers of learning throughout history. This geography played a particularly significant role in the development of Islamic thought and civilization, as the early works of Maturidi theology, which embodied Islam's deepest intellectual traces, were also composed in these lands.

The study reveals that Babur's frequent emphasis on the Hanafi affiliation of geographical locations and personalities he encountered clearly demonstrates his own adherence to the Hanafi school. This emphasis transcends mere personal preference, reflecting the paramount importance of sectarian affiliation in the political and social atmosphere of his era. The research establishes that Babur's sectarian identity resulted not only from personal choice but also represented a natural reflection of the scholarly tradition of his geographical environment.

During the Mughal period, sectarian polarizations arising from confessional differences were reflected in the jurisprudential works and legal opinions (fatawa) of the era. However, the conflicts of this period fundamentally stemmed from political struggles for dominance that were nourished by sectarian differences, as exemplified in the Safavid case. This demonstrates that sectarian identity was employed as a political instrument, with religious differences often serving political objectives.

The research documents Babur's initially tolerant attitude toward sectari-

an formations outside Sunni thought patterns, while noting his gradual adoption of a more distinctly Sunni approach, possibly influenced by the Ottoman Empire's increasing political power. This transformation suggests his pursuit of a pragmatic approach and close monitoring of regional power balances. Babur's acceptance of military assistance from the Safavid state in his wars against the Uzbek Khanate, combined with his tolerance toward Shia sectarian understanding during this process, illustrates how sectarian approaches could be shaped by political interests in interstate relations.

Despite the prevalence of the Hanafi-Maturidi school in 16th-century Transoxiana, the region accommodated scholars from various sectarian backgrounds. The common characteristic of hadith partisans (ahl al-hadith) arriving in the region was their connection to the Shafi'i school. Babur's inclusion of scholars from different schools in his work reflects this intellectually diverse scholarly environment. His appreciation for a Shafi'i scholar's tolerance toward other schools demonstrates his recognition of scholarly personalities who transcended sectarian differences.

The study identifies the intellectual environment based on the dominant school of thought as a crucial factor underlying the economic and cultural development of Transoxiana's cities during this period. This development should be attributed to the formation of a liberal intellectual atmosphere based on the Hanafi-Maturidi school, which emphasized rational approaches (ra'y), rather than the Ash'ari school, where hadith partisans predominated.

The research concludes that the Baburnama serves not merely as an autobiographical work but as a significant source for understanding the sectarian conceptions of the 16th-century Islamic world. Babur's approach to religion and religious groups was neither discriminatory nor exclusivist but rather inclusive, tolerant, and comprehensive under the Islamic umbrella. The conflicts between schools that persisted until Babur's era influenced rulers' policies toward specific sectarian orientations. The Hanafi school's preference by Babur can be associated with efforts to ensure political stability and gain social support due to Hanafism's widespread presence across vast territories. This study demonstrates that the Baburnama constitutes an indispensable reference source for both historical documentation and socio-cultural research, solidifying its position within the Islamic intellectual tradition while providing a vivid portrait of 16th-century Islamic society's social, cultural, and religious life.